उच्च माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक अवस्था

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह एम्.एड. द्वितीय वर्षको

आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि शिक्षा योजना

तथा व्यवस्थापन विभागमा प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

पशुपति खनाल

एम.एड. दोस्रो वर्ष

परीक्षा क्रमाङ्क. : ३०८००५९/०६७

क्याम्पस क्रमाङ्क : २१५ (२०६४/०६६)

त्रि.वि.दर्ता नं. : ६४९९०-८८

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय

तानसेन बहुमुखी क्याम्पस

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

तानसेन, पाल्पा

२०६८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
तानसेन बहुमुखी क्याम्पस
(त्रि. वि. / उ. मा. शि. प. बाट सम्बन्धन प्राप्त)
तानसेन, पाल्पा, नेपाल
TANSEN MULTIPLE CAMPUS
Tansen, Palpa, Nepal
स्थापित: २०४७

☎: ०७५-५२०५९७
फ्याक्स नं. : ०७५-५२२४५०

पत्र संख्या :
च.नं.

मिति.........................

विषय : सिफारिस पत्र

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह एम.एड. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको निमित्त शोधार्थी पशुपति खनालद्वारा तयार पारिएको **उच्च माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक अवस्था** शीर्षकको शोधपत्र मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा मेहेनतका साथ तयार पारिएको हुनाले आवश्यक मूल्याङ्कनको निमित्त मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

....

श्रीधर कुमार उपाध्याय

शोध निर्देशक

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

मिति : २४/०२/२०१२ (१२/११/२०६८)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
तानसेन बहुमुखी क्याम्पस
(त्रि. वि. / उ. मा. शि. प. बाट सम्बन्धन प्राप्त)
तानसेन, पाल्पा, नेपाल
TANSEN MULTIPLE CAMPUS
Tansen, Palpa, Nepal
स्थापित: २०४७
☎: ०७५-५२०५६७
फ्याक्स नं. : ०७५-५२२८५०

पत्र संख्या :
च.नं.

मिति.........................

विषय :

स्वीकृति पत्र

शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह एम.एड. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि शोधार्थी छात्र पशुपति खनालद्वारा तयार पारी स्वीकृतिको लागि मुल्याङ्कन समितिमा पेश गरिएको **उच्च माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक अवस्था** शीर्षकको शोधपत्र मुल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

१. उप.प्रा. पुष्करराज रेग्मी — विभागीय प्रमुख ....

२. उप. प्रा. श्रीधर कुमार उपाध्याय — शोध निर्देशक ....

३. प्रा. आनन्दमानसिंह शाक्य — बाह्य परीक्षक ....

४. क्या. प्र. राधेश्याम ज्ञवाली — सदस्य ....

मिति : ०९/०३/२०१२ (२६/११/२०६८)

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको कोर्स नं. ५९८ को पाठ्यभारको आवश्यकता परिपूर्ति गर्ने उद्देश्य अनुरूप यो शोधपत्र उच्च माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक अवस्था शीर्षकमा तयार पारिएको छ ।

शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा शोध प्रस्तावनाको शीर्षक चयन गर्नेदेखि शोधलेखन कार्य पूरा गर्दासम्म जिम्मेवारी र दायित्वबोधका साथ व्यस्त समयका बाबजुद पनि निरन्तर सल्लाह, सुझाव र मार्गनिर्देशन दिनुहुने तानसेन वहुमुखी क्याम्पस शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन विभागका उप-प्राध्यापक शोधनिर्देशक श्री श्रीधर कुमार उपाध्यायप्रति हार्दिक आभार तथा कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधकार्य पूरा गर्न आवश्यक सल्लाह, सुझाब र सूचना प्रदान गरी मार्गदर्शन गर्नुहुने आदरणीय क्याम्पस प्रमुख राधेश्याम ज्ञवालीज्यू, एम.एड. कार्यक्रम प्रमुख आदरणीय गुरु डा. नेत्रप्रसाद न्यौपानेज्यू, विभागीय प्रमुख पुस्कररराज रेग्मीज्यू, उपप्राध्यापक रामप्रसाद ढकालज्यू र पृथ्वीनाथ ज्ञवालीज्यूप्रति हार्दिक आभारसहित कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयारी गर्न अत्यावश्यक स्रोत, साधन, तथ्याङ्क, सूचना, अभिलेख तथा आवश्यक सम्पूर्ण जानकारी उपलब्ध गराइ सहयोग पुऱ्याउनुहुने तानसेन श्रोतकेन्द्र तथा रामपुर स्रोतकेन्द्रका नमुनाको रूपमा छनोट गरिएका सामुदायिक उ.मा.वि. हरूका स्रोत व्यक्ति, वि.व्य.स. अध्यक्ष, प्राचार्य, शिक्षक तथा यस शोध लेखन कार्यमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने मित्रहरूमा हार्दिक धन्यवाद गर्दछु । शिक्षाशास्त्र अध्ययन गर्न र शिक्षण पेशालाई आदर्श र सम्मान गर्न उत्प्रेरित गरी मार्गदर्शन गर्नु हुने दिनेश कुमार खनाल तथा योगमाया खनालप्रति हार्दिक सम्मान व्यक्त गर्न चाहन्छु । साथै कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग गर्नुहुने पिताम्वर राना, आर्यन्स एजुकेशनल कन्सल्टेन्सी पाल्पाका प्रोप्राइटर कृष्ण बहादुर रावल तथा कम्प्युटर सहायक गीता पाण्डे र कम्प्युटर सेटिङ गरी सहयोग गर्नुहुने बालकृष्ण भण्डारीप्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

मिति : २०६८/११/१२ पशुपति खनाल

शोधसार

यस अध्ययनको शीर्षक उच्च माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक अवस्था रहेको छ । अध्ययनको मुख्य उद्देश्य ग्रामीण र शहरी क्षेत्रका सामुदायिक उ.मा.वि.को शैक्षिक अवस्था पहिचान गर्नु रहेको छ ।

यस अध्ययन पाल्पा जिल्लाको सदरमुकाम तानसेन नगरपालिकाका ५ वटा र ग्रामिण क्षेत्रको रामपुर स्रोत केन्द्रका ५ वटा गरी जम्मा १० वटा सामुदायिक उ.मा.वि.का कक्षा ११ र १२ को शैक्षिक अवस्था अध्ययनमा सीमाङ्कन गरिएको छ । अध्ययनको लागी वि.व्य.स. अध्यक्ष, प्राचार्य, शिक्षक तथा विद्यार्थीलाई नमुना उत्तरदाताको रूपमा छनोट गरिएको छ । अन्तरवार्ता प्रश्नावली तथा सर्वेक्षण फारमलाई मुख्य तथ्याङ्क सङ्कलनको साधनको रूपमा लिइएको छ । प्राप्त तथ्याङ्कलाई मिश्रित ढाँचामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

कक्षा ११ को भर्ना प्रतिशत २०६५,२०६६ र २०६७ सालमा शहरी क्षेत्रमा ग्रामिण क्षेत्रमा भन्दा क्रमश ३५.३१%,३१.५७% र ३७.६५% ले बढि भएको पाइयो । शहरी र ग्रामिण क्षेत्रका सामुदायिक उ.मा.वि.मा २०६७ सालको कक्षा १२ को विद्यार्थी भर्ना शहरी क्षेत्रमा ६२.८६% र ग्रामीण क्षेत्रमा ३७.१४% पाइएको छ । औसत उत्तिर्ण प्रतिशत शहरी क्षेत्रमा ४८.८६% र ग्रामीण क्षेत्रमा ४३.९२% पाइएको छ । शिक्षाशास्त्र सङ्कायतर्फको औसत सिकाइ उपलब्धि शहरमा ५७.६५% र ग्रामीण क्षेत्रमा ५८.९४% पाइएको छ । उ.मा.तहको शैक्षिक अवस्थालाई आर्थिक, प्रशासनिक, सामाजिक, भौतिक, भौगोलिक, वातावरणीय तथा पाठ्यक्रम सम्बन्धी तत्वहरूले प्रभाव पारेको पाइयो ।

दुवै क्षेत्रका सामुदायिक उ.मा.वि.का समस्याहरूमा नीतिगत तथा संरचनागत समस्यामा उ.मा. तहलाई मा.वि. तह बनाउने वा नवनाउने अन्योलता हुनु, योग्य तालिम प्राप्त शिक्षकको अभाव हुनु, आर्थिक स्रोतको अभाव, शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था नहुनु, शिक्षकको सेवा, शर्त र सुविधाको ग्यारेण्टी नहुनु, परीक्षा व्यवस्थापनमा कमजोरी हुनु, राजनैतिक हस्तक्षेप वढ्नु, शिक्षक तालिमको अभाव, विद्यार्थीहरूमा अनुशासनको कमी, विद्यार्थीको पढाईप्रति रुचि कम हुनु आदि रहेका छन् ।

दुवै क्षेत्रका सामुदायिक उ.मा.वि.का शैक्षिक समस्या समाधान गर्न उ.मा. तहलाई माध्यामिक तहको संरचनामा ल्याउनुपर्ने, पूर्णकालीन तथा विषयगत शिक्षकको दरवन्दी व्यवस्था गर्नुपर्ने, सरकारी अनुदान बढाउनुपर्ने, उच्च माध्यमिक शिक्षालाई सर्वशुलभ, समयसापेक्ष, व्यवहारिक, प्रतिस्पर्धी बनाइनुपर्ने, परीक्षा प्रणालीमा सुधार गर्न आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रभावकारी बनाइनुपर्ने, सुपरिवेक्षण प्रभावकारी बनाइनुपर्ने, वि.व्य.स, प्राचार्य, शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थीवीच बेला-बेलामा अर्न्तक्रिया गर्नुपर्ने जस्ता उपायहरू प्रस्तुत गरिएका छन ।

विषय सूची

शीर्षक	पृष्ठ
सिफारिस पत्र	
स्वीकृति पत्र	
कृतज्ञताज्ञापन	
शोधसार	
विषय सूची	
तालिका सूची	
परिच्छेद एक : परिचय	
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	६
१.३ अध्ययनको औचित्य	६
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	७
१.५ अनुसन्धनात्मक प्रश्न	७
१.६ अध्ययनको परिसीमा	८
परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा सैद्धान्तिक खाका	
२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	९
२.२ सैद्धान्तिक खाका	१४
२.३ शैक्षिक उपादेयता	१६
परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि	
३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा	१७
३.२ जनसंख्या र नमूना छनोट	१७
३.३ तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन	१८
३.४ तथ्याङ्कका स्रोत	२०

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया २०
३.६ तथ्याङ्क व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया २१

परिच्छेद चार : तथ्याकको व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१ उच्च माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक अवस्था २२
४.२ उच्च माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक अवस्थालाई प्रभाव पार्ने तत्व ३२
४.३ उच्च माध्यमिक विद्यालयको विद्यमान शैक्षिक समस्या ३६
४.४ शैक्षिक समस्या समाधानका उपाय ४२

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति निष्कर्ष तथा सुझाव

५.१ प्राप्ति ४५
५.२ निष्कर्ष ४७
५.३ सुझाव ४८

सन्दर्भ सामग्री
परिशिष्ट

तालिका सूची

तालिका	शीर्षक	पृष्ठ
१	नमूना छनोटका आधार	१८
२.	तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन, उत्तरदाता र प्राथमिकता	१९
३.	शिक्षक विवरण	२३
४.	कक्षा ११ को विद्यार्थी भर्ना, उत्तिर्ण संख्या	२४
५.	कक्षा १२ को विद्यार्थी भर्ना, उत्तिर्ण विद्यार्थी	२५
६.	शिक्षाशास्त्र सङ्काय कक्षा ११ मा भर्ना र उत्तिर्ण विद्यार्थी	२६
७.	शिक्षाशास्त्र सङ्काय कक्षा १२ को भर्ना र उत्तीण विद्यार्थी	२७
८.	कक्षा १२ को सिकाइ उपलब्धि	२८